

Microeconomics

Lecture 1

Introduction: The principles of Microeconomics

Lecturer: Sherzod Mustafakulov

Kirish

Fanni o'rganishning dolzarbligi. Xozirgi sharoitda iqtisodiyot bozor talablari va qonuniyatlariga asoslanib boshqarilsagina yaxshi samara berishi mumkinligi amaliy hayotda o'z tasdig'ini topmoqda. Ayniqsa talab va taklif qonunlari, iste'molchining bozorda hatti-harakati, korxonalar foydasini maksimallashtirish, bozor tuzilmalarini faoliyat ko'rsatishi va rivojlanish mexanizmlarining nazariy va amaliy tomonlarini talabalar tomonidan chuqur egallanishi muhim ahamiyat kasb etadi va fanning dolzarbligini belgilaydi.

Fanning asosiy vazifasi talabalarga bozor munosabatlari sharoitida iqtisodiyotda amal qiladigan qonuniyatlarni, jamiyatdagi resurslar tanqisligi va kishilar ehtiyojini qondirish zaruriyati to'g'risida keng iqtisodiy mulohazalar yuritishni va uni amalda tadbiq etish yo'llarini o'rgatishdan iborat.

Iqtisodiyotning bozor munosabatlariga o'tishi bilan jamiyatda bozor iqtisodiyotining amal qilish mexanizmini, turli mulkchilikka asoslangan korxonalar (firmalarning) xo'jalik yuritish faoliyatini, ularning bozor sharoitidagi harakatini, cheklangan ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish yo'llarini va shu asosda ularni samarali faoliyat yuritishlarini o'rgatuvchi bilimga bo'lgan ehtiyoj ortib boradi. Bu masalalarni hal qilishda "Mikroiqtisodiyot" fanining ahamiyati katta, chunki bu fan iqtisodiyot fanining tarkibiy qismi bo'lib, u korxonalar, firmalar, birlashmalar, uy xo'jaliklari va bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakat iqtisodiyotining quyi qismida amal qiladigan barcha bozor sub'ektlarining faoliyatini keng miqyosda tahlil etish asosida tegishli xulosalar chiqarib, qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi.

Fan bo'yicha o'quv adabiyotlarning qiyosiy tahlili. R.Pindayk va boshqalar tomonidan yozilgan darsligi ingliz tilidan rus tiliga tarjima qilingan va u 27 b.t. dan iborat bo'lib, o'z ichiga 17 ta bobni qamrab oladi. [20] Darslikda barcha mavzular keng yoritilgan. Darslikning nazariy tomonlari amaliy misollarni tahlil qilish orqali to'ldirilgan. Lekin darslikda har bir bobdan keyin takrorlash uchun savollar, misollar keltirilmagan.

R.M.Buriev tahriri ostida rus tilida yozilgan “Курс микроэкономики” darsligi 36 b.t. dan iborat bo’lib, u 14 ta bobni o’z ichiga oladi. [22] Darslikda iqtisodiy nazariya predmetini shakllanishiga, rivojlanishiga va uslubiga katta ahamiyat berilgan. Bundan tashqari bozor tuzilmalari va ularda harakat qiladigan firmalarning iqtisodiy faoliyati chuqur yoritilgan. Iqtisodiyotga davlatning aralashuvi va buning oqibatlari atroflicha yoritilgan. Har bir bobdan keyin takrorlash uchun savollar, testlar, misollar va ularning echimlari, kitobning oxirida esa izohli lug’at keltirilgan. Kitobning hajmi 560 betga yaqin bo’lishi mavzularni kengroq yoritishga imkon bergan.

Л.С.Тарасевич, П.И.Гребенниковlarning “Микроэкономика” darsligi 23,5 b.t. dan iborat va u 9 ta bobni o’z ichiga olgan. [29] Darslik 3 qismga bo’lingan. Birinchi qismida talab va taklif masalalari, ikkinchi qismida tarmoq muvozanati, muvozanat narx va har xil bozor tuzilmalarida narx belgilashning nazariy asoslari yoritilgan. Va nihoyat uchinchi qismida umumiy iqtisodiy muvozanatlik bilan bog’liq masalalar o’z aksini topgan. Darslikda nazariyotni taqsimlash uchun bir qator masalalar va ularning echimlari keltirilgan. Ushbu adabiyotda takrorlash uchun savollar hamda izohli lug’atlar berilmagan.

Darslikni tayyorlashda hurmatli akademik S.S.G’ulomovning fikr va mulohazalari hamda bergan qimmatli maslahatlaridan keng foydalanildi.

I-BOB. MIKROIQTISODIYOT VA BOZOR

1.1. Bozor haqida tushuncha

Bozor - bu sotuvchilar va xaridorlar o'rtasidagi mahsulot sotish va sotib olish bo'yicha erkin munosabatlar tizimidir.

Bozor - bu birinchidan, sotuvchilar va xaridorlarni uchrashtirib turadigan joy; ular o'rtasida kelishilgan narx bo'yicha tovar almashuvi sodir bo'ladi. Bozorda sotishni amalga oshirish uchun ma'lum xarajatlar qilinadi va bu xarajatlar bozor to'g'risida axborot olish, shartnomalar tuzish, uchrashuvlar o'tkazish, sotib olinadigan tovar yoki xizmatning miqdoriy va sifat xarakteristikalarini aniqlash va boshqa turdagi xarajatlar bilan bog'liq. Bunday xarajatlar transaksion xarajatlar bo'lgani uchun ham, bozorni transaksiyalar majmuasi deb ham qarash mumkin. Bozorning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u daromadlarni samarali faoliyat ko'rsatayotgan sub'ektlar hisobiga qayta taqsimlaydi, ya'ni zamonaviy texnologiyadan, cheklangan resurslardan samarali foydalanayotgan xo'jalik sub'ektlari hisobiga.

Bozorlar o'zining hududiy masshtabiga ko'ra lokal, milliy va xalqaro bozorlarga bo'linadi. Oldi-sotdi ob'ekti bo'lib, iste'mol tovarlari, resurslar, (mehnat, kapital, er, tadbirkorlik qobiliyati, axborot) va xizmatlar hisoblanadi. Tovarlar bozori bilan bir qatorda pul bozori (qimmatbaho qog'ozlar bozori) ham mavjud. Bozordagi narxlar oldi-sotdi jarayonida yoki undan oldin shakllanishi mumkin.

Bozorning samarali faoliyat ko'rsatishi transaksion xarajatlar bilan bog'liq. Transaksion xarajatlar - bu tovar almashish sohasidagi xarajatlardir. Bu tushuncha birinchi bo'lib R.Kouz tomonidan kiritilgan (1937 y). Transaksion xarajatlar o'z ichiga quyidagi xarajatlarni oladi: axborot olish, o'zaro kelishuv va uchrashuvlar bilan bog'liq xarajatlar, tovarlar xususiyatlarini aniqlash bilan bog'liq xarajatlar, mulk huquqini himoya qilish va boshqalar.

1.2. Noyob ne'matlarni taqsimlanishining bozor mexanizmi

Har qanday jamiyatda noyob ne'matlarni taqsimlash muammosi turadi. Ne'mat deganda, biz tovarlar, xizmatlar va resurslarni tushunamiz. Ne'matlar noyobligi deganda

- iqtisodiy sub'ektlardagi mavjud ne'matlar zahirasining shu ne'matlarga ehtiyoj sezgan xaridorlarning talablarini etarli darajada qondira olmasligi tushuniladi. Ne'matlar noyobligi - bu biror tovar yoki resurs hajmining ma'lum vaqt oralig'ida chegaralanganligidir. Shuning uchun ham ne'mat noyobligi, ne'matning fizik nuqtai nazardan chegaralanganligidan farq qilib, u nisbiydir, ya'ni ne'matning hajmi hozirgi vaqtda unga bo'lgan talabni qondirish uchun etarli emas.

Noyob ne'matlarni ikki turga bo'lish mumkin: ishlab chiqarish resurslari va ular asosida ishlab chiqariladigan iste'mol ne'matlar.

Ishlab chiqarish resurslarini takror ishlab chiqarilishi bo'yicha ham ikki turga bo'lish mumkin: takror ishlab chiqariladigan ishlab chiqarish resurslari (bunga qishloq xo'jalik mahsulotlaridan paxta, don va boshqa mahsulotlarni misol sifatida keltirish mumkin, ular har yili takror ishlab chiqariladi. Xuddi shunday mehnat resurslari ham takror ishlab chiqariladi), takror ishlab chiqarilmaydigan, fizik nuqtai nazardan chegaralangan ishlab chiqarish resurslari (foydali qazilma boyliklarni misol sifatida qarash mumkin: temir, ko'mir, oltin va hokazo).

Agar ne'mat noyob bo'ladigan bo'lsa, u holda cheklangan ne'matlarni qanday qilib iqtisodiy sub'ektlar o'rtasida ratsional taqsimlashni amalga oshirish muammosi - bu markaziy iqtisodiy muammo hisoblanadi. Bu muammoni echish uchun har qanday jamiyat quyidagi uchta iqtisodiy savolga javob berishi kerak:

Nima ishlab chiqarish kerak?

Qanday ishlab chiqarish kerak?

Kimga ishlab chiqarish kerak?

Yuqoridagi savollardan ikkitasi, ya'ni nima ishlab chiqarish kerak? va qanday ishlab chiqarish kerak? degan savollar - resurslardan mahsulot ishlab chiqarishda foydalaniladigan va ishlab chiqariladigan mahsulot tarkibining juda ko'p al'ternativ variantlari mavjudligini taqozo qiladi.

Ma'lumki, har bir vaqt oralig'ida jamiyatning ishlab chiqarish imkoniyatlari chegaralangan. Bunday chegaralanganlik jamiyatdagi mavjud resurslarning chega-

ralanganligi hamda bu resurslarni foydali ne'matlarga aylantiradigan texnologiyaning holati bilan, uning rivojlanganlik darajasi bilan belgilanadi.

Ishlab chiqarish imkoniyatlarining chegaralanganligi, ishlab chiqarish variantlaridan birini tanlab qolganlaridan voz kechishni taqozo qiladi. Boshqa variantlardan voz kechish natijasida, biz ulardan olinishi mumkin bo'lgan foydadan voz kechamiz, ya'ni bu foydalanilmagan imkoniyatlar bo'lib, al'ternativ xarajatlarni tashkil etadi.

Al'ternativ xarajatlar - resurslardan eng samarali foydalanishdan voz kechish natijasida yo'qotilgan imkoniyatlar bilan bog'liq xarajatlar. Al'ternativ xarajatlar - iqtisodiy tanlov natijasida eng yaxshi al'ternativ variantdan olinadigan foydadan voz kechishni aks ettiruvchi xarajatlardir.

Al'ternativ xarajatlar yordamida noyob resurslardan foydalanish yo'nalishlari bo'yicha eng yaxshi (optimal) taqsimlash masalasi, ya'ni muayyan variant taqsimlanishdan olinadigan foyda va xarajatlarni boshqa variantlar bo'yicha olinadigan foyda va xarajatlar bilan solishtirish orqali echiladi (ya'ni al'ternativ xarajatlarni bir-biri bilan solishtirish orqali).

Masalan, Toshkentdan Samarqandga avtobusda borishni xohlagan yo'lovchi biletni 30 minut turib, kassadan 100 so'mga olishi mumkin, yoki 130 so'mga navbatsiz xizmat ko'rsatuvchi firma orqali olishi mumkin deylik. Agar yo'lovchining 30 minut vaqtining al'ternativ xarajati 30 so'mdan kam bo'lsa (u o'zining 30 minut vaqtini 30 so'mdan kam baholasa), u biletni navbatda turib sotib oladi, agar al'ternativ xarajati 30 so'mdan yuqori bo'lsa (u o'zining 30 minut vaqtini 30 so'mdan yuqori baholasa), u holda yo'lovchi biletni xizmat ko'rsatuvchi firma orqali sotib oladi. Agarda yo'lovchi vaqtining al'ternativ xarajati 30 so'mga teng bo'lsa, u ikkala variantdan xohlaganini tanlashi mumkin. Haqiqatdan ham vaqtini yuqori baholaydigan va yuqori daromad oluvchilar ko'pincha navbat kutishni xohlamaydilar.

Yana bitta misol. Masalan, zavod traktor va yuk avtomobili ishlab chiqarishi mumkin. Zavod o'zining barcha cheklangan resurslaridan to'liq va samarali foydalanigan holda 5 ta tank yoki 10 ta traktor ishlab chiqarish mumkin deylik, ya'ni, bitta tank ishlab chiqarishga ketadigan xarajatlar yordamida ikkita traktor ishlab chiqarish

mumkin. Bu erda 5 ta tankning al'ternativ xarajati 10 ta traktorga, ya'ni bitta tankning al'ternativ xarajati ikkita traktorga teng bo'ladi.

Bozor tizimida noyob ne'matlar muammosi quyidagi ikkita tamoyillar asosida echiladi:

- optimallashtirish tamoyili - har bir faoliyatdan va resurslardan foydalanishdan maksimal foyda olish;

- al'ternativ xarajatlar tamoyili - noyob resurslardan foydalanish yo'nalishlarining barchasidan olinadigan foyda va xarajatlarni solishtirish orqali.

Iqtisodiy sub'ektlar ratsional harakat qilish tamoyiliga ko'ra o'z maqsadlariga erishishi uchun xo'jalik faoliyatida faol qatnashadilar, buning asosiy mohiyati shundan iboratki, iqtisodiy sub'ektlar berilgan resurslardan foydalanishdan olinadigan natijalarni maksimallashtiradi yoki ma'lum natijalarni olish uchun xarajatlarni kamaytiradi.

Mikroiqtisodiyot iqtisodiy sub'ektlarni ikkiga bo'lib qaraydi - iste'molchilar (uy xo'jaliklari) va ishlab chiqaruvchilar (firmalar). Iste'molchining maqsadi - mumkin darajada o'zining ehtiyojlarini maksimal darajada qondirish bo'lsa, ishlab chiqaruvchilarning maqsadi - foydani yoki boshqa bir faoliyat ko'rsatkichlarini maksimallashtirishdan yoki minimallashtirishdan iboratdir.

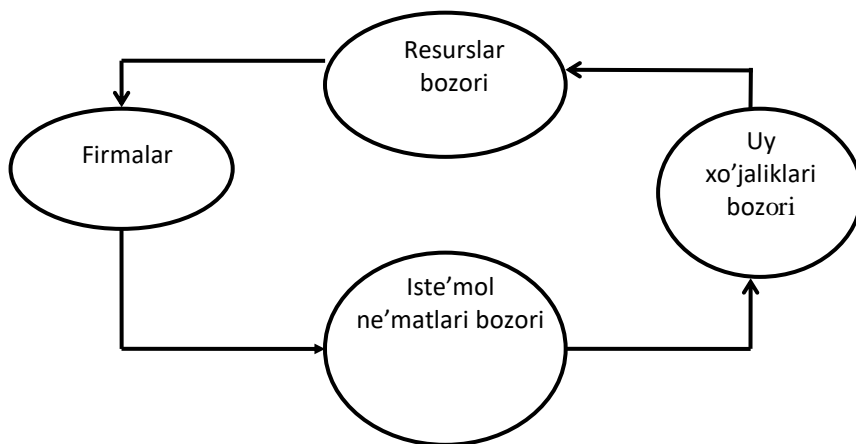
Jamiyatda vujudga keladigan yana bir muammo - bu iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar faoliyatini muvofiqlashtirishdir:

1) ishlab chiqaruvchilar faoliyatini (kim qaysi mahsulotdan qancha ishlab chiqaradi) muvofiqlashtirish;

2) iste'molchilar faoliyatini (kim, qaysi mahsulotdan, qancha iste'mol qiladi) muvofiqlashtirish;

3) ishlab chiqarish va iste'mol qilish bo'yicha qabul qilingan qarorlarni muvofiqlashtirish.

Bu muammo tovarlar aylanmasi modeli orqali tahlil qilinadi (1.1-rasm).

1.1-rasm. Muvofiqlashtirishning bozor mexanizmi

Modeldan foydalanishning afzalligi shundan iboratki, u muammoning ikkinchi darajali tomonlarini e'tiborga olmaydi. Modelda ikki turdagi o'zgaruvchilar ishlatiladi: ekzogen va endogen. Ekzogen o'zgaruvchilar tashqi o'zgaruvchilar bo'lib, ular oldindan beriladi va modelga kiritiladi. Endogen o'zgaruvchilar model ichida, hisob-kitoblar asosida shakllanadi. Tovarlar aylanmasida iqtisodiyot ikki sektorga bo'linadi: uy xo'jaliklari va firmalar. Uy xo'jaliklari o'z resurslarini (ishchi kuchi, kapital va erni) firmalarga sotib daromad oladilar va bu daromadlarini firmalardan tovarlar va xizmatlar olishga ishlatadilar. Firmalar o'zlarining tovar va xizmatlarini sotib undan tushgan daromadni uy xo'jaliklaridan resurslarni sotib olishga ishlatadilar.

Ko'rinib turibdiki, xaqiqatdan ham nima iste'mol qilish kerak, demak, nima ishlab chiqarish kerak, degan masalani uy xo'jaliklari hal qiladi. Uy xo'jaliklarining bunday qarori, firmalarning ishlab chiqarish rejalarini tuzish uchun asos bo'lishi kerak. Firmalar, o'z navbatida, noyob resurslardan foydalanish qarorlarini bir-biri bilan muvofiqlashtirishi lozim. Nihoyat, uy xo'jaliklari iste'mol qilish uchun rejalashtirgan ne'matlarni olishlari kerak, ya'ni ular iste'mol qilish bo'yicha qarorlarini bir-biri bilan moslashtirishi kerak bo'ladi.

Bozor tizimida muvofiqlashtirish masalalarini ikkita bozor hal qiladi: ishlab chiqarish resurslari bozori va iste'mol ne'matlari bozori.

Talab va taklif modeli tadbirkorlar sektori bilan uy xo'jaliklari sektori o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tushuntirishga xizmat qiladi. Agar bu ikki sektor tovarlar bozorida oldi-sotdi bo'yicha o'zaro munosabatda bo'lsa, talab va taklif modeli tovar narxini va sotiladigan tovar hajmini aniqlaydi. Agar ular resurslar bozorida oldi-sotdi bo'yicha o'zaro munosabatda bo'lsalar model sotiladigan resurslar narxini va miqdorini aniqlaydi.

Har bir bozor o'zining ikkita qaror qabul qiluvchi sub'ektiga ega: sotuvchilar va xaridorlar. Bozorda qabul qilinadigan qarorlarning muvofiqligi har bir ne'matning muvozanat narxi va muvozanat miqdori bilan ta'minlanadi. Narx talab va taklif munosabatlari natijasi sifatida, uy xo'jaliklari va firmalar tomonidan qabul qilinadigan qarorlarni muvofiqlashtirish uchun muhim axborot bo'lib hisoblanadi. Bunday axborot bir vaqtning o'zida jamiyatdagi noyob ne'matlarni taqsimlash muammosini echish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, non narxining oshishi - xaridorlar uchun nonni iste'mol qilishni cheklash to'g'risida signal bo'lsa, firmalar uchun nonni ishlab chiqarishni oshirish va non bozoridagi muvozanatni tiklash to'g'risida muhim axborot bo'lib xizmat qiladi.

Narxlar noyob resurslarni ratsional taqsimlashni ta'minlaydi, ne'matlarni ratsional iste'mol qilishga, xarajatlarni kamaytirishga undaydi. Narx er, kapital va resurslar egalarining daromadini aniqlaydi. Bozor tizimida muvofiqlashtirish masalasini bozor hal qiladi. Muvofiqlashtirish masalasi bilan bog'liq xarajatlarga transaksion xarajatlar deyiladi.

Bozor muvofiqlashtirishdan tashqari ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar qarorlarini vaqt bo'yicha tartiblashtiradi. Bu kelajakdagi ne'matlar (fyuchers) bozorining vujudga kelishi bilan bog'liqdir. Kelajakdagi ne'matlarning oldi-sotdisi, ularning narxlari to'g'risida tasavvurga ega bo'lishga, ularning kelajakda nisbatan noyobligi to'g'risida axborot beradi. Iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar bunday narx axbo-

rotlariga ko'ra, o'zlarining joriy xo'jalik rejalarini qayta ko'rib chiqadilar va o'zlarining iqtisodiy harakatlarini tartibga soladilar.

1.3. Bazis tushunchalar

Iqtisodiy ehtiyoj - shaxsni, korxonani yoki jamiyatni faoliyat ko'rsatishini va rivojlanishini ta'minlab turish uchun zarur bo'lgan moddiy resurslar. Iqtisodiy ehtiyojni iqtisodiy faoliyatga undaydigan ichki kuch sifatida qarash mumkin.

Iqtisodiy ehtiyojni ikki turga bo'lish mumkin: birlamchi ehtiyoj (oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy); ikkilamchi ehtiyoj (dam olish, sayohat qilish, sport bilan shug'ullanish, o'qish va hokazo). Umuman olganda, ehtiyoj real va noreal bo'lishi mumkin.

Real ehtiyoj deganda, ushbu ehtiyojni qondirish uchun shaxsning daromadi etarli bo'lishi taqozo qilinadi.

Noreal ehtiyoj bo'lganda, ehtiyojni qondirish uchun daromad etarli bo'lmaydi.

Iqtisodiy ne'mat - bu ehtiyojni qondirish vositasi. Ne'matlar chelangan va cheklanmagan bo'lishi mumkin. Cheklangan ne'matlarga tovarlar, xizmatlar va resurslar kiradi (avtomobil, kiyim-kechak, non, paxta tolasi va boshqalar). Cheklangan ne'matlar iqtisodiy ne'matlarni tashkil qiladi. Cheklanmagan ne'matlarga misol tariqasida havo va suv kirishi mumkin.

Bir-birini o'rnini bosuvchi ne'matlar - bu bir xil ehtiyojni qondiruvchi ne'matlardir. Masalan, shaxsning go'sht mahsulotiga bo'lgan ehtiyojini mol go'shti, qo'y go'shti yoki parranda go'shti bilan qondirish mumkin. Odatda, bir-birini bosuvchi tovarlardan biri narxining oshishi, boshqasiga bo'lgan talabni oshishiga olib keladi.

O'zaro bir – birini to'ldiruvchi ne'matlar – bu shaxsni yoki ishlab chiqarish ehtiyojini komplekslarda qondiradigan ne'matlar. To'ldiruvchi ne'matlardan biriga talab oshsa, qolganlariga ham talab oshadi.

Iqtisodiy resurslar (ishlab chiqarish omillari) – bu iqtisodiy ne'matlarni ishlab chiqarishda qatnashadigan elementlar (er, mehnat, kapital, tadbirkorlik qobiliyati va axborotlar).

Tadbirkorlik qobiliyati deganda, o'ziga xos bo'lgan shunday inson resursi tushuniladiki, u o'zidan boshqa ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalana olish qobiliyatini mujassamlashtiradi.

Ishlab chiqarish imkoniyati – berilgan texnologik rivojlanishda barcha mavjud resurslardan to'liq va samarali foydalangan xolda jamiyatning iqtisodiy ne'matlar ishlab chiqarish qobiliyatidir.

Misol. Faraz qilaylik, jamiyat ikkita ne'mat ishlab chiqaradi deylik, ya'ni traktorlar va don mahsuloti. Agar jamiyat barcha resurslarni don mahsuloti ishlab chiqarishga sarflasa 5 mln.tonna don mahsuloti ishlab chiqaradi, agarda faqat traktor ishlab chiqarishga sarflasa undan 7 birlik ishlab chiqarishi mumkin. Ikkala ne'matni bir vaqtda ishlab chiqarish kombinatsiyalari quyidagi jadvalda berilgan.(1.1 - jadval).

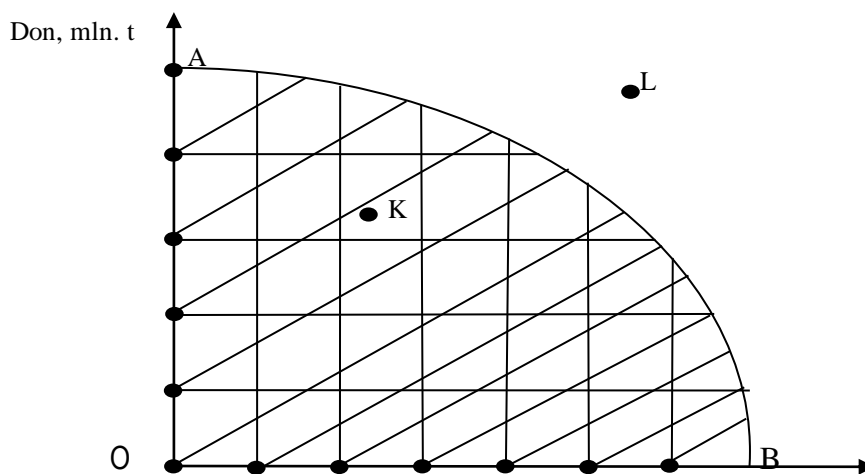
1.1 - jadval

Ishlab chiqarish imkoniyatlari

Ishlab chiqarish imkoniyatlari	Don, mln. tonna	Traktor, dona
1	5,0	0
2	4,7	1
3	4,3	2
4	3,8	3
5	3,0	4
6	2,0	5
7	0,9	6
8	0,0	7

1.2 – rasmdagi shtrixlangan sohaga ishlabchiqarish imkoniyatlari to’plami deyiladi (rasmda 0 AB soha). 0 AB soha ichida joylashgan nuqtalarda korxonada ishlab chiqarish resurslaridan to’liq foydalanmagan. Masalan, K nuqtada 2 mln. tonna don, 2 ta traktor ishlab chiqaradi, lekin resurslarni bir qismi ortib qoladi. 0 AB sohadan tashqarida yotgan har qanday nuqtaga to’g’ri keladigan ishlab chiqarish dasturi mavjud resurslar bilan ta’minlanmaydi (masalan, L nuqta). Ishlab chiqarish imkoniyatining to’plamining chegarasi bo’lgan AB chiziq ishlab chiqarish imkoniyatlar chizig’ini beradi.

Ishlab chiqarish imkoniyatlar chizig’i odatda qavariq ko’rinishda bo’ladi. Bu shuni ko’rsatadiki, xar bir traktorni ishlab chiqarish oldingisiga ko’ra ko’proq don ishlab chiqarishni qisqartirishni talab qiladi. Jadvaldan va grafikdan ko’rish mumkinki, birinchi traktorni ishlab chiqarish, don ishlab chiqarishni 0,3 mln. tonnaga qisqartirilgan bo’lsa, ikkinchisi-0,4 mln. tonnaga, uchinchisi-0,5 mln. tonnaga va xokazo.

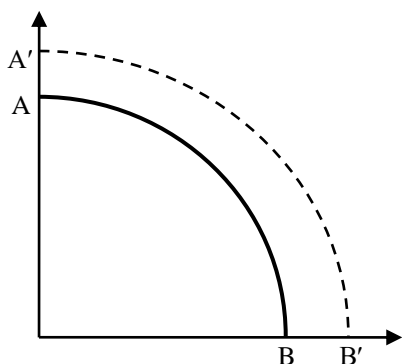
1.2.-rasm. Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig’i.

Ishlab chiqarish imkoniyati chizig’i mavjud resurslardan to’liq va samarali foydalangan xolda xar xil miqdordagi tovarlar kombinatsiyalarini ishlab chiqarish variantlarini ifodalaydi. Boshqa tomondan, ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig’i foydalanilayotgan texnologiyaning rivojlanganlik darajasini va resurslardan foydalanish darajasini ifodalaydi. Shuning uchun ham, agar resurslar oshsa yoki texnologiya

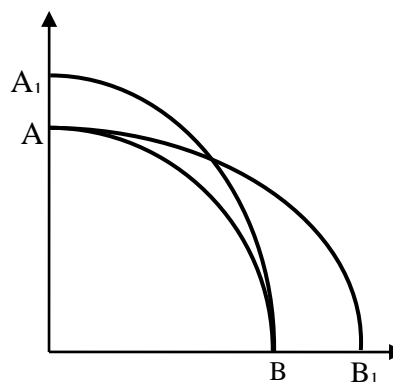
takomillashsa, AB chizig'i o'ziga parallel ravishda o'ngga, yuqoriga siljiydi, ya'ni AB xolatga o'tadi (1.3-rasm).

Agar ushbu ikkita mahsulotdan birini ishlab chiqarish texnologiyasi takomillashsa (masalan, don ishlab chiqarishni), u xolda AB chizig'i A_1B xolatga siljiydi. Agarda traktor ishlab chiqarish texnologiyasi takomillashsa (masalan don ishlab chiqarishni), u holda AB chizig'i A_1B holatga siljiydi. Agar traktor ishlab chiqarish kengaysa – AB_1 holatga siljiydi (1.4-rasm).

Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i mahsulotlarni ishlab chiqarishning har xil al'ternativ variatlari mavjudligini ko'rsatadi. Bu ishlab chiqariuvchilar mahsulot tarkibini tanlashi uchun muhim axborot hisoblanadi.

1.3-rasm.

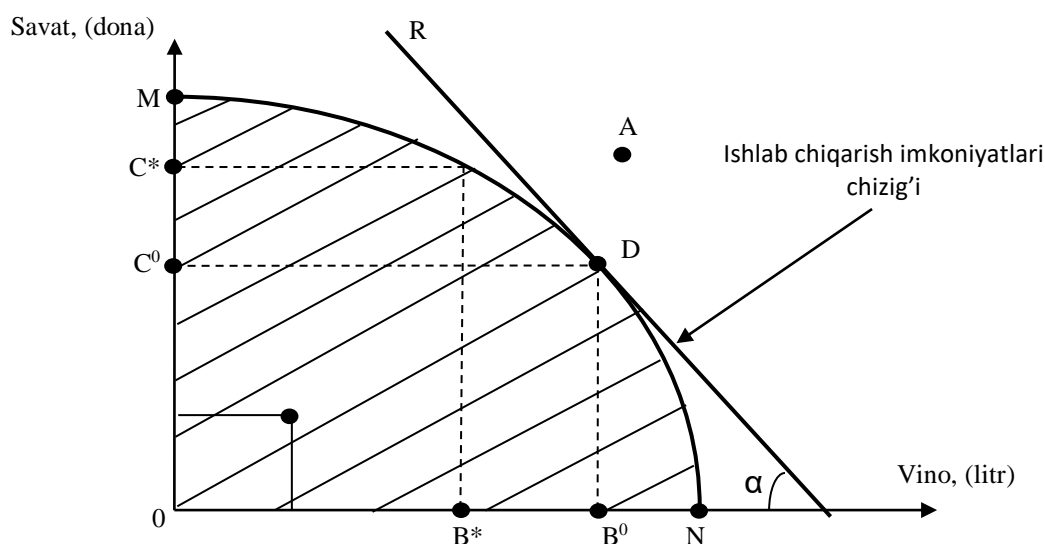

1.4-rasm.

Ishlab chiqarish imkoniyatlariga misol. Korxonaning ishlab chiqarish imkoniyati deganda – mavjud texnologiyadan va korxonalar resurslaridan to'liq foydalangan holda iqtisodiy ne'matlarni ishlab chiqarish hajmi yoki mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish hajmi tushuniladi.

Ishlab chiqarish imkoniyati chegaralari ishlab chiqarish egri chizig'ini ifodalaydi. Ishlab chiqarishda ishlab chiqarish omilidan faqat mehnat qatnashgan holni ko'rib chiqamiz. Faraz qilaylik, bir oila uzumdan musallas ishlab chiqaradi va daraxt shoxlaridan savat to'qiydi. Oila o'z vaqtini vino ishlab chiqarishga yoki savat ishlab chiqarishga sarflaydi. quyidagi 1.5-rasmda oilaning vino va savat ishlab chiqarish kombinatsiyalari tasvirlangan. Oila u yoki bu faoliyatga har xil miqdorda vaqt sarflaydi.

1.5-rasmda shtirxlangan zona ishlab chiqarish imkoniyatlarin to'plamini ko'rsatadi. Ushbu sohani gorizontal va vertikal o'qlar orasidagi chegarasini ko'rsatuvchi egri chiziq ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i hisoblanadi. Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'ining yotiqqligi chekli transformatsiya normasi (ChTN) ni beradi, ya'ni u qo'shimcha bir birlik vino ishlab chiqarish uchun qancha miqdorda savat ishlab chiqarishdan voz kechish kerakligini ko'rsatadi.

1.5-rasm. Oilaning ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i

Masalan, savat ishlab chiqarish ma'lum vaqt oralig'ida $\Delta S = S^* - S^0 = 5$ donaga oshsa, vino ishlab chiqarish $\Delta V = V^* - V^0 = -10$ litrga qisqaradi. Demak, bir litr vino ishlab chiqarishdan voz kechsak, qo'shimcha yarimta savat ishlab chiqarish mumkin bo'ladi.

OMN chizig'i ichida joylashgan nuqtalarga to'g'ri keladigan ishlab chiqarishda mehnat resursi to'liq sarflanmaydi. Xuddi shunday OMN chizig'idan tashqarida yotgan nuqtalarda ishlab chiqarish mehnat bilan etarli ta'minlanmaydi. MN chizig'i ustida

yotgan nuqtalarga to'g'ri keladigan ishlab chiqarishda mehnat to'liq sarflanadi. Agar ishlab chiqarish faqat mehnat sarfiga bog'liq bo'lib, ishlab chiqarish hajmi mehnat sarfiga proporsional bo'lsa, vino va savat ishlab chiqarish funktsiyalari chiziqli mehnat sarfi funktsiyalaridan iborat bo'ladi.

Faraz qilaylik, oila bir kunda 20 dona savat yoki 10 litr vino ishlab chiqaradi. Bir oyda 24 kun ishlaydi deylik. Oila bir oy ichida savat ishlab chiqarishga L_S ish kuni va vino ishlab chiqarishga L_V ish kuni sarflaydi deylik. U holda oilani savat (S) va vino (V) ishlab chiqarish funktsiyalari mos ravishda quyidagi ko'rinishga ega

$$S=20 L_C, \quad V=10 L_V.$$

Oilaning bir oyda savat va vino ishlab chiqarish imkoniyatlari quyidagi kombi-natsiyalaridan iborat bo'ladi, ya'ni

$$S=20 L_C, \quad (1) \quad V=10 L_V. \quad (2) \quad L_S = L_V=24 \quad (3)$$

bu erda S - savat miqdori (donada), V - vino miqdori (litrda) bo'lib, mehnat sarfiga bog'liq. Oxirgi tenglik resurslar chegarasini ifodalaydi (mehnat resursi 24 ish kuni bilan chegaralangan).

Ishlab chiqarish imkoniyatlari chegarasini yoki chizig'ini topish uchun (1) va (2) lardan L_C va L_V larni aniqlaymiz.

$$L_s = \frac{S}{20} \quad \text{va} \quad L_v = \frac{V}{10}.$$

Endi bu munosabatlarni resurs tenglamasi (3) ga qo'yamiz.

$$\frac{S}{20} + \frac{V}{10} = 24,$$

yoki

$$S=480-2V.$$

Ushbu tenglama orqali oilaning 24 ish kunida savat va vino ishlab chiqarishi mumkin bo'lgan barcha kombinatsiyalarini aniqlash mumkin. Bu to'plam yuqoridagi 1.5-rasmda keltirilgan.

Savat ishlab chiqarish bilan vino ishlab chiqarishni almashtirish koeffitsienti, ya'ni savat ishlab chiqarishni vino ishlab chiqarishga chekli transformatsiya koeffitsienti

$$\times \hat{O}E = -\frac{\Delta S}{\Delta V} = -2, \quad \frac{\Delta S}{\Delta V} = S'(V).$$

Chekli transformatsiya koeffitsienti oila bir tovardan qo'shimcha bir birlik ishlab chiqarish uchun ikkinchi tovardan qancha hajmda ishlab chiqarishdan voz kechish kerakligini bildiradi. Demak, oila 10 litr vino ishlab chiqarishga sarflaydigan bir ish kunini savat to'qishga sarflasa, u 20 dona ortiqcha savat ishlab chiqarigan bo'ladi.

Qisqa xulosalar

Mikroiqtisodiyot iqtisodiy sub'ektlarni ikkiga bo'lib qaraydi - iste'molchilar (uy xo'jaliklari) va ishlab chiqaruvchilar (firmalar). Iste'molchining maqsadi - mumkin darajada o'zining ehtiyojlarini maksimal darajada qondirish bo'lsa, ishlab chiqaruvchilarning maqsadi - foydani yoki boshqa bir faoliyat ko'rsatkichlarini maksimallashtirishdan yoki minimallashtirishdan iboratdir. Har qanday jamiyatda noyob ne'matlarni taqsimlash muammosi turadi. Ne'mat deganda, biz tovarlar, xizmatlar va resurslarni tushunamiz. Ne'matlar noyoblighi deganda - iqtisodiy sub'ektlardagi mavjud ne'matlar zahirasing shu ne'matlarga ehtiyoj sezgan xaridorlarning talablarini etarli darajada qondira olmasligi tushuniladi. Ne'matlar noyoblighi - bu biror tovar yoki resurs hajmining ma'lum vaqt oralig'ida chegaralanganligidir.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Mikroiqtisodiyot fani nimani o'rganadi?
2. Iqtisodiyotning markaziy muammosi.
3. Noyob resurslarni taqsimlashning asosiy tamoyillari.
4. Al'ternativ xarajatlar deganda nima tushuniladi?
5. Muvofiqlashtirishning bozor mexanizmi sxemasini tushuntirib bering.
6. Ishlab chiqarish imkoniyatlari chizig'i nimani ifodalaydi?
7. O'zaro bir - birini to'ldiruvchi ne'matlar deganda nimani tushunasiz?
8. Bir-birini o'rnini bosuvchi ne'matlarga misollar keltiring.

9. Chekli transformatsiya koeffitsientini qanday hisoblanadi?

10. Chekli transformatsiya normasi nimani ifodalaydi?

Asosiy adabiyotlar ro'yxati

1. Климов С.М. Микроэкономика: Учебное пособие / С.М.Климов, А.П.Селин, Т.А.Федорова.-СПб.:ИВЭСЭП, Знание, 3003.-350с.
2. Игошин Н.В. Экономика: Учебник для вузов/.-М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004.-607с.
3. Корниенко О.В. Микроэкономика: 100 экзаменационных ответов: Экспресс-справочник/.-М:Ростов н/Д.:Март, 2003.-304с.
4. Романенко И.В. История экономических учений: Конспект лекций/.-СПб.:Изд-во Михайлова В.А., 2003.-64с.
5. Игнатъева, Моргунова. Микроэкономика. www.economics.ru